

Uppdrag historieskrivning

– en analys av arkeologiska resultat
påverkan på historieskrivningen

LÄNSSTYRELSEN
UPPSALA LÄN

LÄNSSTYRELSENS
MEDDELANDESERIE
2014: 08
KULTURMILJÖENHETEN
ISSN 1400-4712

Författare: Kerstin Cassel

Omslag: Exempel på publikationer med arkeologiska resultat. Foto Kerstin Cassel

Projektet är finansierat av Riksantikvarieämbetets FoU-anslag för kulturmiljöområdet.

Länsstyrelsen i Uppsala län

Hamnesplanaden 3

751 86 Uppsala

Tfn: 010-22 33 000 (vxl)

E-post: uppsala@lansstyrelsen.se

Internet: www.lansstyrelsen.se/uppsala

Länsstyrelsens Meddelandeserie 2014

ISSN 1400-4712

Du hittar rapporten som pdf-fil på vår webbplats www.lansstyrelsen.se/uppsala

Innehåll

Inledning

Intressesfärer

Arkeologi E4 Uppland – studier

Nya resultat – nya berättelser?

Spridning utanför arkeologin?

Några slutsatser

Referenser

Uppdrag historieskrivning

Kerstin Cassel

”Det blir utgrävningsrapporter över allt som råkar finnas inom exploateringsytan, också sådant som inte kunde ses eller anas i förväg. Man gräver allt som påträffas, också det oväntade och förut okända. Det blir ingalunda bara mera av detsamma” (Stig Welinder i *Sveriges historia* 2009:110, angående uppdragsarkeologins dominans inom den grävande arkeologin)

I närmare ett halvsekel har uppdragsarkeologin dominerat de arkeologiska undersökningarna, och idag utgör de så kallade forskningsgrävningarna (grävningar som inte orsakas av exploatering, ofta utförda av högskolor/universitet) endast en mycket liten del av grävningarna. Så har det sett ut i många år, men en återkommande diskussion gäller i vilken mån resultaten når ut. Ibland kritiseras den uppdragsarkeologiska verksamheten för att resultaten har det svårt att göra sig gällande och att de arkeologiska avrapporteringarna inte i tillräckligt hög grad sprids och/eller har tillräcklig kvalitet. Föreliggande text presenterar en översiktlig genomgång av denna fråga och den roll som uppdragsarkeologins resultat spelar för den historia som skrivs. Syftet i delprojektet har varit att ”översiktligt redovisa om och i så fall vilka insatser i den uppdragsarkeologiska verksamheten som medverkar till att påverka historieskrivningen, det vill säga stödjer, motsäger eller skapar alternativa uppfattningar om samhället. Hur förankras frågor? Hur diskuteras resultat? Vem för ut resultat - arkeologer/historiker eller journalister? Vad gör skillnad?”

Att det finns ett stort intresse för arkeologiska undersökningar går inte att ta miste på. Media rapporterar ofta från utgrävningar, och uppdragsarkeologiska institutioner är aktiva på sociala medier och idag bloggas det från de flesta grävningarna. I *Arkeologi E4. Projektrapport för informationsinsatserna* (2005), som redovisar de samlade insatserna för de stora E4-grävningarna genom Uppland, listas en mängd tidningsartiklar och radioinslag. Men frågan är vad som skrivs och vilka arkeologiska berättelser det är som förmedlas. Intrycket är att det som uppmärksammas är upplevelsen av själva grävningen snarare än de resultat den genererat. De genomarbetade rapporter som kommer några år efter undersökningarna syns mer sällan i media. Vem tar till vara på dem och går vidare med historieskrivandet? Och hur skapar man intresse kring de ofta anonyma men kunskapsrika fornlämningar som uppdragsarkeologin givit sig i kast med?

Intressesfärer

Idag torde det vara få arkeologer som ifrågasätter värdet av uppdragsarkeologin och dess betydelse för historieskrivningen. Färre gör den skarpa gränsdragning mellan forsknings- och uppdragsarkeologiska grävningar som kommer fram i debatten mellan Per Ramqvist och Ulf Säfvestad i *Sundsvalls tidning* 2001. I en artikel som tar sitt avstamp i en oro över exploateringen av ett ovärderligt fornlämningsområde söder om Sundsvall, passar Ramqvist på att ifrågasätta kvalitén i uppdragsarkeologin.

Till detta kan man svara att arkeologiska undersökningar kan delas in i två huvudgrupper, nämligen räddningsgrävningar och forskningsgrävningar. De förra kostar samhället cirka 250 miljoner kronor per år, de senare cirka hundradelen därav. De senare står dock för minst tio gånger större kunskapsstillförsel för gemene man och forskarsamhället, dvs forskningsgrävningar har 1000 gånger högre kunskapseffektivitet! (Ramqvist 2001)

Det empiriska underlaget för räkneövningen saknas emellertid, så det är inte lätt att bemöta kritiken. I Säfvestads svar tonas skillnaderna ner och påpekar att man inom uppdragsarkeologin ligger både metodiskt och tekniskt före, och att man även forskningsmässigt ligger väl till.

Även Frands Herschend har invändningar mot uppdragsarkeologin när han konstaterar att man bara tillåts undersöka avgränsade ytor i landskapet och därmed inte kan fånga helheter: "their trenches are far too narrow to catch a settlement in its entirety" (Herschend 2009:106). Sant är att exploateringsytan sätter gränser för undersökningsområdet, men har man sett hur järnålderns boplatser breder ut sig över stora landskapsavsnitt frågar man sig om det är möjligt att fånga "en boplatz i sin helhet". Är det något uppdragsarkeologin har kunnat visa är det att helheten inkluderar mycket stora områden med bland annat utmarksnäringar. Och man frågar sig vilka forskningsgrävningar som har grävt större ytor än uppdragsarkeologin? Det ska dock påpekas att Herschend använder en del resultat från E4-grävningarna, även om tolkningarna huvudsakligen lutar sig på de välkända danska utgrävningarna från Grøntoft, Vorbasse och Hodde.

Jag själv tror att det var "upptäckten" av den äldre järnålders boplatser i åkermark under 1980-tal som först och tydligast visade på uppdragsarkeologins stora potential. Just det faktum som kritiserar av Ramqvist, att arkeologen inte själv väljer sitt objekt, var vägen mot ny kunskap. Genom att forskaren själv väljer var hen ska gräva riskeras förstås en bekräftelse av den vedertagna bilden, i stället för den ifrågasättande och kritiska granskning som bör karaktärisera all forskning. Uppdragsarkeologen "tvingas" däremot att se bortom de förutfattade meningarna genom att nya miljöer sätts under spaden.

Inom berörda myndigheter finns det också farhågor om relationen mellan uppdragsarkeologi och forskning vid akademierna. I en debattartikel i *Current Swedish Archaeology* uttrycks en oro från Riksantikvarieämbetets sida att avståndet mellan uppdragsarkeologi och universitet har ökat (Andersson *et al.* 2010). Här uppmärksammas även svårigheten att nå ut till olika grupper som är

intresserade av historia och arkeologi. I en av E4-studierna uttrycks en liknande oro för att resultat inte används inom den akademiska forskningen i tillräckligt hög grad (Ljungqvist & Viktor 2007).

Ann-Mari Hållans representerar den motsatta hållningen. I sin avhandling diskuterar hon akademins förhållande till uppdragsarkeologin och konstaterar att arkeologiska rapporter ser väldigt olika ut från tid till tid, och att de äldre kan vara svåra att använda vetenskapligt. Hon menar dock att rapporterna idag håller en god kvalitet och "Avslutningsvis vill jag slå ett slag för användningen av den uppdragsarkeologiska rapporten i arkeologisk forskning. [...] Såväl samhällsekonomiskt som forskningsmässigt är det oförsvarligt att detta källmaterial inte tas till vara i högre utsträckning" (Hållans 2012:102). Här konstaterar hon också att gränsdragningen mellan arkeologi på universitet respektive uppdragsarkeologi är på god väg att försvinna när arkeologer idag har en fot i vardera lägret (ibid). Det är också den uppfattning jag fått vid genomgången av avhandlingar vid Stockholm och Uppsala, där dagens avhandlingar i allt högre grad nyttjar kunskap vunnen vid uppdragsarkeologiska undersökningar.

Från annat håll har man ifrågasatt strategin i spridningen av uppdragsarkeologins resultat. I en skrift från Riksantikvarieämbetet går att läsa:

Uppdragsarkeologin har tappat självförtroendet och är osäker på om den har något meningsfullt att berätta. Tvivlet kommer bland annat till uttryck i olika försök att skapa ett existensberättigande genom att synas i media och väcka allmänhetens intresse på olika sätt. Men publikstatistiskt kan inte vara ett mått på kvalitet och sökandet efter popularitet har ett pris, det sker på bekostnad av en utvärdering av de berättelser som förmedlas och huruvida dessa kan sägas äga relevans. (Gill 2008:6)

I texten efterlyses en arkeologi som skapar motbilder till den linjära utvecklingsberättelsen. Kritiken menar att man inte i tillräckligt hög grad funderat över den övergripande frågan om arkeologins syfte, och att rapporteringen av resultaten blir deskriptiva på bekostnad av problematisering och reflektion (Gill 2008).

Resultaten från uppdragsarkeologiska undersökningar har många målgrupper. Några är bara intresserade av att fornlämningen tas bort så att byggandet kan ta vid, medan andra väntar på resultat och rapporter. Som Eva Skyllbergs text i detta projekt visar är kommuner ofta fokuserade på det förstnämnda, trots att resultaten borde kunna nyttjas till så mycket mer. Idag lägger kommuner resurser på besökscentra och museer för att locka turister, men de resurser som redan lagts på utgrävningar används dåligt i ett andra steg där resultaten kunde förankras lokalt.

En annan målgrupp är exploatören som bekostat undersökningen. Denna är likt kommunen intresserad av att fornlämningen ska tas bort så att byggnationen kan börja, men ser man till många av de storskaliga grävningarna i Sverige under senare år visar exploatörerna idag en större medvetenhet än tidigare om att resultaten har ett allmänt intresse som bör spridas. Maja Hagermans bok

Försvunnen värld (2011) som populäriserar E4-grävningarna är förstås ett utmärkt exempel på att exploatörerna insett detta – en bok som jag återkommer till nedan.

De som brukar karaktäriseras som ”den breda allmänheten” är förstås inte en homogen massa, utan inkluderar de som tycker att besök på en grävning är en kul upplevelse, till den som intresserar sig för lokalhistorien eller den som har ett större intresse för arkeologiska frågor och därmed en grundläggande kunskap. För att nå dessa olika grupper krävs skilda strategier och inte minst finns det behov av en diskussion kring vilken bild som ges av den uppdragsarkeologiska verksamheten. Att media främst är intresserad av det sensationella (äldst, störst, rikast) är kanske inte ett problem. Det är det däremot om arkeologerna låter sin publika satsning styras i den riktningen.

Slutligen har vi den akademiska världen, som nog är den som tidigare setts som den viktigaste målgruppen. Här är man förstås också intresserad av att få kännedom om resultat snabbt, men akademien har en helt annan beredskap för att vänta på analyser och tolkade resultat. Min egen bild (sett från den akademiska världen) är att avståndet mellan uppdragsarkeologi och högkolor inte har ökat. Snarare visar många nya avhandlingar på nära kopplingar. Problemet är snarare den enorma mängd som uppdragsarkeologin genererat (jfr Welinder 2009:112), vilket gör att spännande resultat har svårt att få genomslag.

Den självklara slutsatsen är att det inte är en lätt uppgift att nå ut med arkeologiska resultat och ännu mindre att inspirera till ny historieskrivning till så olika målgrupper. Så låt oss gå vidare och titta på hur man gör och vad det finns för problem. På vilka områden har man lyckats och går det att urskilja teman som slagit igenom i de nya bilderna av forntiden.

Arkeologi E4 Uppland – studier

De stora slutundersökningarna inför omläggningen av E4 norr om Uppsala är lämpliga att titta närmare på för att studera vilken roll uppdragsarkeologins resultat spelar i historieskrivandet. Visserligen är E4-grävningarna unika genom att så vitt skilda typer av lämningar, tider och landskap undersöktes inom ett och samma projekt, liksom det faktum att ett flertal undersökare delade på undersökningarna. Och visst går det att konstatera att storleken på projektet innebar något positivt för möjligheten att förmedla resultaten, men det är också tydligt att det skapade en del problem.

Förstudierna för exploateringarna startade 1990, och de större slutundersökningarna utfördes 2000-2006. Åren 2007 och 2008 publicerades de samlade resultaten i sex band, och 2011 kom en populärvetenskaplig historia om grävningarna i Maja Hagermans *Försvunnen värld* – en publikation som också planerades inom projektet och bekostades av exploatören.

Resultaten från projektet har publicerats på en mängd olika sätt, och de ansvariga från de tre undersökande institutionerna säger i förorden till studierna att nu ”avslutas detta gigantiska arkeologiska projekt med publikationer som är

uppbyggda kring olika teman” (Rosborg, *et al.* 2007). Det kunde tilläggas att inte bara projektet i sig var gigantiskt utan också dessa ”tematiska delar”, som sammanlagt resulterat i 3313 tryckta sidor i A4-format. Man kan fråga sig om det är så lyckat att de sammanfattande publikationerna verkligen fick ett sådant omfång. Om man verkligen velat att de skulle användas som en ingång till materialet borde de ha bantats rejält. Man kan också undra i vilken mening de är tematiska – exempelvis har volym 1 *Stenålder i Uppland* (559 sidor) ett mycket stort ”tema” i form av just stenålder. I de tematiska delarna ingår också två monografier om specifika lokaler: Ryssgärdet och Högmossen.

Jag kan tänka mig att man velat ge många skribenter möjlighet att publicera sig inom projektet, men tyvärr ger textmassan inte möjlighet till att översiktligt sätta sig in i resultaten. Och även om jag anser att skiljaktigheter mellan vetenskapliga perspektiv ska debatteras öppet är det frågan om inte polemiken mellan de grävande institutionerna och deras respektive metodval tillåtit att ta väl mycket plats (se även Edenmos sammanfattning av stenålder i föreliggande projekt). Man kan också utläsa att formen för texterna varit föremål för en ordentlig diskussion – en diskussion som slutade i en kompromiss (Stenbäck 2007:11). Slutsatsen är hur som helst att länsstyrelsen i framtiden bör ha en tydligare bild av hur dylika synteser bör utformas för att göras användarvänliga. Det ska heller inte uppfattas som ovetenskapligt att skriva kortare texter, till exempel begränsas en artikel i en internationell tidskrift ofta till ca 15 sidor.

Nya resultat – nya berättelser?

I E4-publikationerna framstår stenålder som den period där resultaten skapat mest diskussion och ifrågasättande av ”gamla sanningar”. Att stenålder har en stark position i Uppsala framgår också när man tittar bakåt. Publikationen *Mellan sten och brons* (Bolin *et al.* Red. 2001) är resultat av ett samarbete mellan Uppsala och Stockholms universitet, och i den hittar man fler artiklar som delvis bygger på material från uppdragsarkeologin. Per Lekberg lyfter fram ett ”grått” fynd ur lådorna - den enkla senneolitiska skafthålsyxan - och genom kontextuella studier visas att detta material också kan få arkeologisk mening (Lekberg 2001). I samma volym finner vi också en genomgång av flintmaterialet i östra Mellansverige, där författaren hävdar att flinthantverket tyder på ett aktivt val att följa sydsandinaviska konventioner (Apel 2001). En diskussion om kulturell identitet som fortsätter in i E4-publikationerna, och som kommit att bli ett bärande tema för stenåldersstudierna.

Avhandlingarna från Uppsala universitet är utmärkta exempel på hur uppdragsarkeologin har påverkat den akademiska forskningen, och att uppdragsarkeologins resultat omsätts och fortsätter att beforskas. Ett perspektiv som går att urskilja i flera texter som berör stenålder är frågan om människors rörlighet och kulturella identitet. Denna fråga har varit aktuell inom arkeologin under senare år, och är också en fråga som är relevant för allmän diskussion om människans livsvillkor i olika tider.

Fredrik Hallgrens avhandling *Identitet i praktik. Lokala, regionala och överregionala sociala sammanhang inom nordlig trattbägarkultur* från 2008 är

ett exempel. Parallellt med avhandlingsarbetet medverkade Hallgren i ett flertal uppdragsarkeologiska undersökningar, vilket är helt avgörande för avhandlingen. Även här ser man det ökade intresset för frågor kring identitet och kontakter.

Även Åsa M Larssons avhandling om stenålder, framlagd vid Uppsala universitet (2009), bygger på uppdragsarkeologiskt material från Mälardalen. *Breaking and Making Bodies and Pots* behandlar grop- och stridyxkeramik och de uppdragsarkeologiska utgrävningarna i Bollbacken och Fågelbacken, Västmanland, och Turinge i Södermanland, gav keramiken ett sammanhang som ledde till nya tolkningar.

I E4-publikationerna fortsätter diskussionen kring kulturell identitet och kontaktområden. Visserligen presenteras det inte någon gemensam syn i frågan (vilket också Niklas Stenbäck konstaterar i sitt slutord för volym 1 (2007:559)), och ståndpunkterna representerar diametralt olika hållningar. Oenigheten gäller både huruvida den tidigneolitiska bosättningen utgjordes av säsongsbaserade boplatser både i inland och vid kust eller åretruntboplatser vid kusten, och huruvida det uppländska området ingår i en "mälardalsk stenålder" eller om den i stället ska ses i ett östligt-nordligt sammanhang. Frågan om den norrländska "limes", traditionellt förlagd till Dalälven, utmanas också i några av artiklarna.

Men det kan vara svårt att värdera de olika texterna eftersom tolkningarna är så motsägelsefulla och att man egentligen inte möter varandras argument. Magnus Artursson menar att de "traditionella" neolitiska kulturgrupperna på ett tillfredställande sätt kan hjälpa till att förklara en kulturhistorisk utveckling (Artursson 2007:230). Andra argumenterar för att den arkeologiska kulturindelningen för stenåldersforskningen är en konstruktion som styr frågeställningar och låser diskussionen (Björck & Larsson 2007; Björck 2007b). Denna diskussion blir intressant att följa framöver och se om nya perspektiv och en mindre kulturdualistisk stenåldersberättelse etableras. Man kan dock fundera över att samme författare, Niclas Björck, i en text i Volym 2 ersätter kulturdualism grundad på artefaktmaterialet (keramik och stenteknologi) med en "kosmologisk dualism" mellan sydvästra Sverige respektive det nordöstra Mellansverige (Björck 2007a). Det kulturdualistiska perspektivet med avgränsade geografiska områden tycks svår att bryta med.

Uppenbart är att man har haft svårt att enas om vad källmaterialet från undersökningarna egentligen säger. I sin inledning till volym 4 kommenterar redaktörerna i viss längd de motsägelsefulla presentationerna (Hjärthner-Holder *et al* 2007), men menar att debatten och polemiken är själva kärnan i den arkeologiska verksamheten. Så kanske är fallet, men eftersom man säger sig ha haft en ambition att "få fram syntetiserande publikationer" från projektet (*ibid*:10), så borde artikelförfattarna kanske tydligare behövt förhålla sig till varandras påståenden. Exempelvis kan man läsa att "Det tycks som om domesticerade växter och djur dyker upp samtidigt med trattbägarkulturens materiella kultur omkring 4000/3900 f. Kr. Utifrån tillgängliga dateringar sker detta vid samma tidpunkt som boskap, säd och trattbägare introduceras i Danmark och Skåne". På detta sätt skulle Uppland, Västmanland och Gästrikland skilja sig från de nordligare landskapen (Hallgren & Sundström

2007:226). Bara 29 sidor senare möter läsaren påståendet att ”Det är talande att inga indikationer på boskap eller jordbruk äldre än 2300 f. Kr. påträffas vid E4 undersökningarna” (Björck 2007b:255). Att läsaren i en syntes lämnas att själv försöka förstå diskrepansen i uttalandena är problematiskt.

*

I andra fall är de summerande texterna i stället försiktiga i att dra tydliga slutsatser. Källmaterialet från senmesolitikum har ökat betydligt genom undersökningarna, och kanske kunde man vänta sig att resultaten skulle presenteras i en förändrad historieskrivning. Michel Guinard (2007) inleder sin sammanfattande text om Upplands mesolitikum med att konstatera att kunskapen om den äldsta stenåldern i Uppland har ökat dramatiskt under de senaste åren. Innan 1990 hade endast en mesolitisk boplatz undersökts. Stig Welinders uppdelning i kvarts- och flintgrupper i östra Mellansverige har tidigare utgjort ett grundantagande. Men eftersom Welinders tolkningar bygger på undersökningar av inlandsboplatser, och att uppdragsarkeologin nu också berört den dåvarande skärgården, finns möjlighet till nytolkningar.

Materialpresentationen visar upp en ny rumslik bild av organisationen och rörligheten inom större områden, såväl som en kronologisk uppdelning i två skeden. Men tyvärr slutar artikeln efter materialpresentationen, och läsaren lämnas utan en diskussion om hur denna bild förhåller sig till den äldre historieskrivningen. Är Welinders tolkningar vederlagda, eller kompletteras den? Och kan man förvänta sig att liknande resultat också kommer i andra områden? Syftet med volym 4 är att ställa materialet mot etablerade tolkningar, och här kunde man önska sig tydligare slutsatser.

*

Gravgrävningar har diskuterats de senaste åren och det har till och med frågats om vi kan nå så mycket längre med gravmaterialet (åtminstone vad gäller gravarna från järnålder). I den inledande forskningsöversikten i volym 2 konstateras att upptäckten av det rika boplatzmaterialet i åkermark inte bara revolutionerade bebyggelsearkeologin utan också förändrade synen på vad gravarna kan användas till (Ljungkvist & Viktor 2007, se även Wikborg 2007). Tidigare förutsattes att gravfält kunde användas för att lokalisera bebyggelse och till att beräkna befolkning. Idag behövs nya frågor. I artikeln menar man att anledningen till att järnålderns gravmaterial från uppdragsarkeologi inte används i akademiska avhandlingar delvis beror på rapporternas brister. Det man benämner som ”teoretisk metaarkeologi” har enligt författarna inte tagit gravarkeologin vidare och det finns ett behov av att ”återgå till materialet” (ibid:23). Bo Petrés arbeten om Lovö och Agneta Bennets och Anita Biuws avhandlingar framhålls som föredömen. Jag håller helt med om att det är slöseri att inte resultat från nya undersökningar används, men jag ställer mig frågande till om en titt i backspegeln är vägen mot en vitaliserad gravarkeologi för järnåldern. De nämnda arbetena var viktiga för sin tid, men dagens arkeologi borde söka nya vägar för att hävda gravstudiernas plats.

Ett exempel på början till ett sådant nytt forskningsområde från järnålderns gravarkeologi är frågan om ”plundrade” gravar som Håkan Aspeborg tittar närmare på med utgångspunkt i en grav från Forsa, Tensta sn. Artikeln visar prov på hur en kort kvalitativ text öppnar för fortsatt forskning inom ett viktigt problemområde. Förligvettagandet att plundringarna alltid skett i sen tid och av snöd vinning har ifrågasatts av några forskare under senare år, och att uppdragsarkeologin kan bidra i denna diskussion visas här. Anledningen till att en grav är ”störd” behöver inte bero på att den plundrats på sitt innehåll, utan ingreppet kan ha ingått i gravritualen som sträckt sig över lång tid (Aspeborg 2007). En sådan fråga kan också knytas till aktuella och mer övergripande frågor om människors uppfattning om hur de döda ska behandlas – en fråga som också borde kunna skapa intresse utanför den professionella arkeologin. Variationen är stor i dagens samhälle och det arkeologiska studiet kan ge ytterligare dimension till olika föreställningar kring hur den döda kroppen kan och ska behandlas.

*

Början till en historieskrivning utifrån en fornlämningskategori som tidigare inte utnyttjats i så hög grad finns att läsa om i Helena Victors text om vägar (2007). Det är en fornlämningsstyp som är intressant att sätta i relation till intresset för människors rörelser. Här fokuseras på rituella vägar som kunnat urskiljas på gravfälten, och man skulle önska att studiet i framtiden utökas också till färdvägar. Idag när stora ytor avtäckts genom uppdragsarkeologin, borde det finnas möjligheter att också studera människors vardagliga rörelser i landskapet. Sådana frågeställningar mår bra av att studeras över lång tid, och även i en artikel från volym 3 diskuteras ett medeltida hus lokalisering vid en hålväg, och hur den placeringen kan hjälpa oss att förstå husets funktion (Ros 2007). Över huvud taget saknar jag jämförelser och texter som skär över perioder. I tider av specialisering riskerar perspektiven att smalna av och stänger ute den idérikedom som breda kunskaper kan få till följd. Visserligen medför specialisering möjligheter till fördjupade kunskaper, men det kan också konstateras att frågeställningar och problemområden tenderar att upprepas om man håller perioder avskilda och gör dem till en angelägenhet för ett fåtal invigda. En större öppenhet för frågor inom andra perioder och kompetensområden skulle utan tvivel ge idéer för alternativa frågeställningar.

Intressant i detta sammanhang är hur tydligt det är att bronsålder är ”den rituella perioden” i arkeologernas historieskrivning. Det är rituella vägar, kulthus och skärvtenskult. Här finns all anledning för arkeologin att vara självkritisk och reflektera över hur vi ska komma ifrån invanda hjulspår. Att göra fler periodöverskridande tematiska studier skulle kanske vara ett sätt att få syn på de ibland stereotypa beskrivningarna inom de olika perioderna. Det är alltså inte de enskilda tolkningarna eller arbetena som är problematiska, utan det faktum att man kan se så tydliga ”inom-periodiska” linjer. Stenålderns kulturdualism, bronsålderns genomritualiserade samhälle och aristokratins järnålder skulle behöva möta de andra perioderna i en jämförande materialstudie. Hur mycket är det arkeologernas fördomar och invanda tankemönster, och hur mycket är det ting och landskap som styr tolkningen? Uppdragsarkeologin skulle verkligen kunna spela en roll här, inte minst genom det kvantitativt stora material som

finns tillgängligt, och som borde kunna utmana etablerade synsätt som ursprungligen bottnar i hypoteser framsprungna ur några få exempel.

*

Bebyggelsearkeologin har ju som tidigare sagt revolutionerats genom uppdragsarkeologin. Men frågan är hur man kan gå vidare med hus och gårdar nu när dessa undersökningar blivit så vanliga. Forskningen blir lätt inriktad på hustyper, stolpsättningar och storlek, något som också är tydligt i volym 3 *Bebyggelse i förändring. Uppland från slutet av yngre bronsålder till tidig medeltid* (Göthberg 2007). Trots alla grävningar utgår fortfarande den allmänt presenterade bilden av samhällsorganisationen på de "gamla sanningarna" från tidig bebyggelsearkeologi om en ökad stratifiering och "aristokratisering" under loppet av järnåldern. I denna fråga får man hoppas att Dan Fagerlunds (2007) och Hans Göthbergs artiklar (2007, 2011) får genomslag. Här framgår att mönstren inte är entydiga, och bland annat att stora hus inte kan "sägas vara någon entydig utgångspunkt för att avgöra en gårds status eller funktion inom territoriet" (Fagerlund 2007:192). På liknande sätt kan Anton Seilers artikel om Tierpsbygden komplicera de generella modellerna om hur samhällstrukturen manifesteras i landskapet. "Av den ovan skisserade bilden kan man utläsa en struktur där makten inte varit central eller förunnat några få, utan representanterna för samhällets övre strata verkar ha varit relativt många och förfogat över både egna jordar och därmed betydande materiella och mänskliga resurser" (Seiler 2007:538). Fortfarande används begrepp som aristokrati och stormän, men här skulle uppdragsarkeologins resultat verkligen kunna spela en roll. Hur förhåller sig dessa till de samhällsmodeller till den nya kunskapen om landskapets organisation, och hur relateras och identifieras stormän, aristokrati, trälar till materialet. Kvaliteten som ges av de många uppdragsarkeologiskt undersökta boplatserna kommer till sin rätt just när variationen uppmärksammas. Det kan också bidra att ta oss till en historieskrivning som är mer komplex och ifrågasättande i stället för en rätlinjig bekräftande bild av samhällets utveckling.

Järnålderstexterna i serien bidrar också med ny kunskap vad gäller upptäckten av "nya" näringar som till exempel förhistorisk tjärframställning (Hennius 2007; Björck & Seiler 2007; Svensson 2007). I detta material framträder det vardagliga och praktiska livet, och de områden som brukar beskrivas som "perifera bygder". Det här visar också hur viktigt det är att resultat sprids, när man väl uppmärksammat tjärframställningen "ser" man den sen på många platser.

I rapporterna finns också ett antal artiklar som studerar gårdars landskap i ett långtidsperspektiv. Många av artiklarna har en hög ambitionsnivå, men genom att vilja redovisa och beskriva "allt" från en bygd (gamla liksom nya fynd), riskerar de i viss mån att dölja mer än de ger. De blir mer av gedigna presentationer av en bygd än reflekterande texter om undersökningarnas potential att förändra historieskrivningen. En rapport från en senare undersökning kan ses som ett bra exempel på hur läsaren kan få vägledning in i ett stort material. Rapporten *Järnålder i Rasbo* (Aspeborg & Seiler 2012) avslutas med en utvärdering och ett antal punkter om vetenskaplig potential. Här

finns det möjlighet att snabbt få överblick och vid intresse gå djupare in i rapporten. I tider av stora informationsmängder är det ett sätt att få nycklar till fortsatt användande.

Sammanfattningsvis har kunskapen om järnålderns bebyggelse ökat väsentligt och bilden blivit långt mer diversifierad, den äldre järnålderns hus ligger inte bara i åkermark (Aspeborg & Seiler 2012) och den yngre järnålderns hus kan ligga i åkermark (Wikborg 2007:187f). Samtidigt bör det uppmärksammas att den absoluta majoriteten av undersökta boplatser fortfarande tillhör äldre järnåldern, och att den yngre järnålderns bebyggelselandskap tycks undfly uppdragsarkeologin. Det betyder att resultat från den yngre järnålderns undersökningar torde kunna påverka historieskrivningen i högre grad. I denna fråga är Malin Gustafssons artikel i volym 3 ett viktigt bidrag (2007). Andelen hus från yngre järnålder är försvinnande få i jämförelse med den äldre järnåldern, och det är något som gäller också andra regioner. En hypotes kan vara att byggnadstekniken ändras, vilket gör att vi inte kan identifiera byggnadslämningarna. Undersökningarna visar också att variationen i hustyper är större på den yngre järnålderns boplatser, med införande av vad Gustafsson kallar ”hybridhus” som till del är enskeppiga (2007; jfr även Qviströms artikel i samma volym och Göthberg 2011:123).

Men, för att resultaten ska tränga igenom skulle man önska reflektioner och slutsatser om hur den enskilda grävningen förhåller sig till den vedertagna bilden. Målet är att rapporterna i långt högre grad förhåller sig till de ibland svepande formuleringar om järnålderns bebyggelse- och samhällsstruktur som kännetecknar en stor del av forskningen om järnåldern. Hur talar till exempelvis materialet om social stratifiering, och vad är taget för givet från samhällsmodeller som inte har med undersökningarnas resultat att göra? På så sätt skulle verkligen de stora arkeologiska undersökningarna ges en självständig roll. Det betyder förstås inte att de inte skulle kunna sättas i ett samhälls- och forskningssammanhang, men det betyder att grävresultaten räknas i sin egen rätt.

*

Om man för Uppsalas del kunde konstatera att stenåldersundersökningarna som bedrivits av uppdragsarkeologin fått stort genomslag vad gäller doktorsavhandlingar, är det något mindre tydligt för de efterföljande perioderna. Leif Karlenbys avhandling *Stenbärarna. Kult och rituell praktik i skandinavisk bronsålder* från 2011, baseras på undersökningen av Nibble utanför Enköping. Intressant är att avhandlingen, liksom så många andra bronsåldersarbeten, kretsar kring kult och ritual. Här är det den helhet som en större undersökning kan ge som lyfts fram eftersom det inte är någon helt ny kunskap som uppdragats vid undersökningen, utan snarare den totalitet som platsen förmedlar. ”Vad har då Nibble bidragit med kring kulten? Egentligen har ingenting nytt påträffats vad gäller rent fysiska lämningar. Stensättningar, hägnader, matlagningsområden och till och med kulthus är kända fenomen sedan decennier tillbaka. Det som är nytt med Nibble är hur de har kombinerats och att platsen är så komplett när det gäller förekomst av de olika typerna och deras bevarandegrad.” (Karlenby 2011:268)

Ett annat exempel på fortsatt forskning om uppdragsarkeologiska resultat är Hans Göthbergs avhandling från 2000 som presenterar den helt förändrade bilden av bebyggelsen som upptäckterna bidragit till. Hans Göthberg har sedan arbetat vidare med frågan och uppdaterat bilden i en artikel från 2011. Där komplicerar han den vedertagna bilden att det sker en generell omflyttning av bebyggelsen under folkvandringstid genom att visa att så många som ”två tredjedelar av bosättningarna från yngre järnålder har föregångare under slutet av äldre järnålder. Detta relativt starka samband är förvånande eftersom övergången mellan äldre och yngre järnålder generellt setts som en tid för stora omstruktureringar” (Göthberg 2011:117). Han konstaterar också att bebyggelsen under yngre järnålder och medeltid inte är så entydig som man trott och att ”flyttningar av bebyggelse inte bara var en företeelse under äldre järnålder utan även under yngre skeden” (ibid:128). Här används det undersökta materialet för att utmana etablerade antaganden, vilket gör det möjligt att komma vidare och skriva en alternativ historia.

Man kan dock tycka att de många boplatsundersökningarna norr om Mälaren som har gällt boplatser daterade till sen bronsålder-mitten av järnålder borde ha satt större avtryck. Men de avspeglar sig inte i den akademiska arkeologin, åtminstone inte sett till avhandlingar. Att det tar tid för resultaten från uppdragsarkeologin att sprida sig menar jag ändå inte kan förklara de fåtal arbeten som finns.

Men många andra material ligger till grund för fortsatt forskning och illustrativt för hur stor del uppdragsarkeologiska resultat har för många av senare tiders doktorander är Thomas Erikssons arbete om bronsålderns och äldre järnålderns keramik. Källmaterialet kommer från uppdragsarkeologin och i förordet tackas de grävande institutionerna och ”Ett stort tack riktas också till Vägverket och alla andra exploatörer, som via Länsstyrelser indirekt är bidragsgivare till denna studie. Det material som har kommit fram under de senaste 25 årens exploateringsundersökningar har gjort att mycket av Mälardalens förhistoria har kunnat omtolkas.” (Eriksson 2009:27)

Erikssons avhandling kretsar kring frågor om överregionala kontakter (2009) och upphämtande av idéer utifrån som sammansmälter med den inhemska, perspektiv som också känns igen från stenåldersstudierna. Avhandlingen är ett långtidsstudium av samhällen norr om Mälardalen, och dess förändringar, som möjliggjorts genom ett stort keramikmaterial från uppdragsarkeologiska undersökningar.

Men om det finns flera bra exempel på hur uppdragsarkeologin finner sin väg in i kanske framför allt forskarutbildningen ser det sämre ut när man går igenom den engelskspråkiga tidskriften *Current Swedish Archaeology*. Här är det sällsynt att artiklar tar sitt avstamp i uppdragsarkeologin. Även här är det stenåldern som skiljer ut sig. Ett exempel är 2007/2008 års volym där tre texter om stenåldern i Mälardalen bygger på material som framkommit vid exploatering, liksom en från 2010. I volymen från 2011 diskuterar en artikel hur uppdragsarkeologin kan samarbeta med lokala intressenter, något som exemplifieras med ett samarbete med en gymnasieskola i Motala i samband med de stora grävningarna vid Motala ström (Engström & Gruber 2011).

Det finns också exempel på att uppdragsarkeologiska resultat har använts av internationella forskare. Richard Bradley (2012) nämner i sin *Ritual and Domestic Life in Prehistoric Europe* ett flertal svenska lokaler som undersökts av uppdragsarkeologin. Även om han ibland kan tyckas använda resultaten oförsiktigt (kanske för att han inte känner helheten) är det glädjande att resultaten uppmärksammas internationellt.

Spridning utanför arkeologin

Media rapporterar ofta från arkeologiska undersökningar, men tittar man närmare på vad som sägs är det sällan något om resultaten. Rubrikerna handlar om nyupptäckta lämningar:

”Boplatser funna vid E 4-utgrävningarna” (Grävningarna vid Onslunda. Rubrik i *Uppsala Nya Tidning* 2003-06-25)

”Nya fynd vid E 4-utgrävningarna” (Grävningarna vid Kyrsta. Rubrik i *Uppsala Nya Tidning* 2002-09-05)

eller om syftet och förhoppningarna med grävningarna:

”Ute i Gamla Uppsala grävs det för fullt. Sedan tidigare utgrävningar har man fått kunskap om de övre klasserna som levt i området. Men än så länge finns det lite vetskap om andra samhällsklasser såsom trälar, bönder och hantverkare. Det hoppas arkeologerna kunna ändra på nu när de ska gräva ut ett område på nästan 70 000 kvadratmeter.” (*Uppsala Nya Tidning* 2012-04-13)

”Förhoppningen är att fynden tillsammans med de föremål och iakttagelser från andra utgrävningarna längs E 4 ska ge en samlad bild om hur livet i byarna var under äldre järnåldern och hur samspelet mellan dem såg ut.” (*Uppsala Nya Tidning* 2008-07-02)

Det är däremot inte lätt att hitta nyheter som redogör för tolkningar av resultaten, efter att analyser och skrivarbete avslutats. Skulle man bara följa arkeologernas arbete i media skulle man nog ställa sig frågan om man aldrig kommer fram till något.

Det är heller inte lätt för arkeologer att få fram sitt budskap om vad det är man gör och varför.

”Mystik i Gamla Uppsala. Nya gåtfulla fynd har hittats vid utgrävningarna i Gamla Uppsala. Rader av stora stenklädda håll har upptäckts på flera platser.” (*Uppsala Nya Tidning* 2013-07-07)

Grävningarna vid Gamla Uppsala är ju inte slut men det går att konstatera att media hellre skriver om mystik och gåtor, än om det för arkeologer kanske mer betydelsefulla faktum att man samtidigt gräver boplatser från romersk järnålder. Ett av syftena med undersökningarna är att ”belysa den sociala mångfalden i Gamla Uppsala – alltså inte bara den storslagna eliten, utan också trälarna,

hantverkarna och bondefamiljerna” (hemsidan Arkeologi Gamla Uppsala) men sådana resultat plockas inte alls upp av media. Det kanske inte är så förvånande, men det innebär att arkeologerna måste betona detta ytterligare om de har ambitionen att nå ut.

Just det gåtfulla och mystiska är något man ofta anspelar på i media och populära sammanhang. Det är säkert ett bra sätt att locka till uppmärksamhet, men för arkeologin som tolkande vetenskap kan det bli ett problem.

Men det som är det mest slående i medierapporteringen är det snabbt övergående intresset, och presentationen av arkeologer som ständigt grävande. Det är också ett faktum att uppdragsarkeologin själv medverkar till fokus på grävningen och snabba nyheter. Visningar vid grävningar är viktiga för att väcka intresset och besökarna är många. Idag läggs stor kraft på att nå ut till intresserade genom internet och sociala medier. Alla grävningar med självaktning har en blogg där man publicerar resultat i realtid. Här följer arkeologin övriga samhället, och kanske är det nödvändigt. Men man borde också stanna upp och fundera på vilken bild det ger av arkeologin och hur ny kunskap kommer fram. Populära framställningar av arkeologi ger sken av att sanningen så att säga ”grävs upp”, medan alla som håller på med arkeologi vet att det krävs lång tid vid skrivbordet innan några hållbara tolkningar kan presenteras. Men hur ofta bloggas det från det mödosamma rapportarbetet och historieskrivandet?

Av förklarliga skäl finns inte heller de intressanta platser som undersökts och exploaterats med i kulturhistoriska guideböcker. I Uppland har det publicerats två sådana de senaste åren *Hitta Uppland. Guiden till naturen och kulturen* (Fontell & Jahn 2011) och *Det medeltida Uppland. En arkeologisk guidebok* (Anund & Qviström 2012). Att böckerna inte kan visa vägen till borttagna fornlämningar är kanske självklart, men frågan är ändå om man inte skulle kunna använda uppdragsarkeologins resultat bättre. Författarna till *Hitta Uppland* var inblandade i de stora E4-grävningarna och har således god kännedom om resultaten. Även om inte just de undersökta platserna finns kvar skulle kunskapen som undersökningarna har genererat appliceras på andra liknande platser som man tipsar om. I stället framställs många av de arkeologiska lämningarna som något mystiskt och ruvande på olösta gåtor. Lämningarna i Broby i Börje socken (som fortfarande kan besökas) presenteras sålunda ”De kraftiga husgrunderna har länge förbryllat arkeologerna. Man hittade nämligen inga eldstäder och inte heller några rester efter takkonstruktioner. Var det bostadshus eller fungerade de som något annat?” (Fontell & Jahn 2011:183) Och skärvstenshögar, som inte minst E4-undersökningarna bidragit med ny kunskap om, beskrivs enligt den traditionella bilden som ”skräphögar som främst består av sönderbrända stenar från eldstäderna” (ibid:253). Det är synd att man inte bättre nyttjar kunskap inhämtad från liknande lämningar på andra platser.

Lokalt finns ofta ett stort intresse för de arkeologiska undersökningarna. Under tiden grävningen pågår sker en hel del aktivitet, men även här är frågan hur resultaten ska komma lokalbefolkningen till del några år efteråt. Liksom i fallet med turism- och besöksmål skulle den historieskrivning som grävningarna

genererat kunna appliceras på de lämningar som finns kvar i området och berika historieberättandet om landskapets tidsdjup.

E4-grävningarna innebar också en möjlighet till en satsning på att låta en vetenskapsjournalist bearbeta resultaten. Arbetet drog ut på tiden men 2011 kom Maja Hagermans bok *Försvunnen värld. Om den största arkeologiska utgrävningen någonsin i Sverige*. Det mångvetenskapliga arbetet under grävningarna innebar att detaljerade studier av landhöjningen och landskapets förändring genomförts. Kunskapen får en stor betydelse för hur lokala förhållanden ska förstås och om generella omflyttningar kan konstateras. Hagerman valde att låta landhöjningen bli den röda tråden och förloppet och förändringarna framställs som mycket dramatiska.

Men även om den detaljerade kunskapen har ökat genom det mångvetenskapliga studiet är frågan om landhöjningen ingalunda ny, Alla som har mött publik på en utgrävning vet att den vanligaste frågan är "Var gick vattnet?". Människors medvetande om Sverige som höjer sig ur havet framstår snarare som en slags ursprungsmyt – en myt som Hagerman understryker och dramatiserar. Och visst finns landhöjningen med även i de arkeologiska rapporterna. Men här är det en del i förståelsen för människans handlande, och inte som den bärande faktorn, eller som ny revolutionerande kunskap. I den frågan syns en tydlig skillnad mellan arkeologens berättelser och den (vetenskaps)journalistiska.

I ett annat perspektiv finns en likhet mellan Hagermans och arkeologernas arbeten och det är textmängden. Även Hagerman tycks överväldigad av grävningarna och vill gärna berätta om dem genom att sätta in dem i ett storskaligt sammanhang, såväl tidsligt som rumsligt. Det innebär att minst lika stor del som går åt till att beskriva grävresultaten går åt till att binda samman dem med mer eller mindre relevanta skriftliga källor och beskrivning av förhållanden i Europa. Ambitionen har uppenbart varit att teckna en berättelse där Upplands historia passas in i en stor etablerad berättelse. Syftet med boken har delvis förändrats från att skriva om E4-grävningarna till att ge en långt mycket mer heltäckande bild av förhistoriska förhållanden.

Temperaturen på uppdragsarkeologins genomslag kan också tas genom att se till vad som uppmärksammas som stora "upptäckter". Till skillnad från guideböckerna som kräver en plats att åka till, kan böcker förmedla bilder och berättelser kring speciella fynd och platser. Författaren till *Arkeologiska upptäckter i Sverige*, Anna Lihammer har en bakgrund i fältarkeologin, men bara två av upptäckterna har en uppdragsarkeologisk koppling: dödshuset i Turinge, Södermanland och Pryssgården i Östergötland. Kanske beror det på att det tar tid att "bli" en stor upptäckt, eller så har uppdragsarkeologiska fynd svårare att sticka ut. För även om urvalet i boken anpassats geografiskt, kronologiskt och tematiskt borde rimligen den omfattande verksamheten som bedrivs inför exploateringar ha genererat fler upptäckter!

Hur möter då de nya generationerna arkeologi i skolorna? För en arkeolog är en titt på kurslitteraturen för lärarstudenterna en deprimerande upplevelse. Vid Södertörns högskola läser de blivande historielärarna inte någon litteratur som anknyter till uppdragsarkeologin, och knappast någon annan arkeologisk

litteratur heller. Av någon anledning är det klassisk arkeologi de blivande historielärarna läser. Trots det så möter många skolelever arkeologi, och ofta sker det på uppdragsarkeologiska grävningar. Ett gott exempel är UV-Östs samarbete med skolan under Motalagrävningarna.

”Som ett steg i utvecklingen av den publika verksamheten har vi i år utökat vårt samarbete med Platengymnasiet här i Motala. Tillsammans med elever som läser sitt andra år på det samhällsvetenskapliga programmet kommer vi arbeta med frågor som rör bl.a. källkritik och historieskrivning.” (Arkeologi vid Motala ström 2011-04-19) ”Resultatet blir något paradoxalt nog att de källkritiska frågor som man kanske tidigare inte ställt sig nu dyker upp, möjligen som en följd av att vägen från några skrala fynd i en ask till en text i historieboken ter sig så otroligt lång.” (Arkeologi vid Motala ström 2011-05-31)

Mats Engström och Göran Gruber beskriver en del av problem man mött i arbetet med skolor i en artikel i *Current Swedish Archaeology* (2011). Exempelvis var lärarna mer intresserade av att eleverna skulle lära sig historiska fakta, medan projektledarna ville att eleverna skulle reflektera över källmaterial och ställningstaganden. Detta är illustrativt för den skillnad som råder mellan arkeologers syn på hur kunskap nås och de som tillägnar sig historieberättandet.

Sammanfattningsvis kan man konstatera att arkeologin (som så mycket annat) har blivit starkt upplevelseorienterad, den är något som konsumeras under besök på grävningar, genom korta nyhetsrubriker eller bloggar på internet (jfr Aronsson 2004). Mer sällan serveras en fördjupad och komplex bild – en sådan bild är fortfarande oftast förbehållen de professionella arkeologerna. Här har arkeologerna stora möjligheter att förbättra insatserna i framtiden. Undantag finns förstås, som i Maja Hagermans *Försvunnen värld* och Stig Welinders *Sveriges historia*.

Några slutsatser

Förutsättningarna för att skapa ett varaktigt intresse för exploateringsundersökta platser är inte de bästa. Fornlämningen är borta och platsen täckt med asfalt eller järnvägsräls. Kulturhistoriska platser är populära turistmål (Aronsson 2004:45) men den vägen till uppmärksamhet är stängd för de exploaterade platserna. Intresset som funnits under själva utgrävningarna har flyttat till nya besöksmål när den vetenskapliga bearbetningen är klar och platsens historia kan berättas. Den akademiska världen kan vänta på de färdiga resultaten, men allmänheten finns sällan med i detta skede. Utgrävningen är nyheten, inte den nya historia de kanske berättar några år senare.

Utan tvivel har uppdragsarkeologin blivit väldigt mycket bättre att nå ut med sin verksamhet under senare år. Undersökningarna görs tillgängliga genom visningar, grävdagböcker och bloggar på internet. Kopplingen till akademisk forskning på universitet och högskolor har också blivit bättre; resultat från uppdragsarkeologin utgör en viktig del i många avhandlingar inte minst för att många inom uppdragsarkeologin också har en fot inom akademien. Men

fortfarande finns brister, kanske framför allt i hur de färdiga resultaten, tolkningarna, kommer fler till godo.

Olika strategier krävs för att nå ut med resultat och tolkningar till en bredare krets. Idag matas "allmänheten" med snabba uppdateringar, presskonferenser sker vid grävstart och vid spektakulära fynd, men mindre satsas på att den genomarbetade tolkningen ska få spridning. Vad gäller E4-grävningarna är förstås Maja Hagermans bok ett undantag. Men den är en enskild storsatsning som knappast är ett hållbart svar på problemet.

En viktig del borde vara att återkomma i lokala sammanhang så att historieskrivningen kan fortsätta i området där undersökningarna gjorts. Peter Aronsson talar om det pedagogiska värdet i överlagrade flerkronologiska platser, men just vid exploateringsgrävningar som slutar med exempelvis en motorväg är det dominerande intrycket svårt att göra tilltalande för reflektion. Lokalt riskerar grävningen att bli slutet på historieberättandet i stället för början. I stället skulle man kunna spegla resultaten från undersökningar i de fornlämningar som finns kvar (men som ofta är okända för de omkringboende). Detta innebär att man förutom att sprida resultaten också skapar en medvetenhet om den långa historien i landskapet. Den borttagna fornlämningen blir på så sätt inte ett exklusivt undantag utan berikar och skapar förståelse också för det som är kvar.

För den akademiska arkeologen är grävningen snarare början på intresset. Den målgruppen väntar gärna något år eller två på resultat. Dagens rapporter håller ofta en god kvalitet och borde vara nyttjade i högre grad. Utmaningen här är den väldiga mängden information som finns. Man tänker sig gärna att ju mer som görs lättillgängligt, ju mer kommer att spridas. Det uttalas ofta ett missnöje med att akademien inte bryr sig om grävresultat, men till del beror det på hur resultaten förmedlas. En högskolelektor har ingen möjlighet att följa alla aktuella grävningars bloggar och internetsidor eller att scanna över alla rapporter. Rapporterna är inte sällan mycket omfattande, vilket i sig försvårar tillgängligheten. Genom ambitionen att tillgängliggöra resultat produceras texter som aldrig förr. Oviljan eller rädslan att välja perspektiv och lyfta fram vissa resultat är den största faran. Allt kan inte berättas samtidigt, då hörs ingenting. Korta synteser är ett av svaren på problemet. Jämför till exempel med en artikel i en vetenskaplig tidskrift som ligger på ca 15 sidor. Synteserna bör fokusera på i vilken mån den nya kunskapen stöder äldre tolkningar eller ger grund för revideringar av kunskapsläget. Sådana texter lockar i sin tur till användning av de fördjupade rapporterna.

Vem är då bäst ägnad att skriva historien? Här menar jag att svaret är många olika aktörer. En vetenskapsförfattare som Maja Hagerman får ett helt annat genomslag än en okänd arkeolog, men samtidigt lämnar arkeologerna bort ansvaret för vad som uppmärksammas. Därför behövs också arkeologernas historieskrivning. Massmedia dramatiserar den arkeologiska verksamheten, vilket kanske delvis är nödvändigt för att nå ut. Men det finns en fara i att arkeologerna också själva okritiskt faller in i ett sådant mönster för att få genomslag och uppmärksamhet. Kanske borde undersökningsplanerna i högre grad fokusera på innehållet i det som ska förmedlas, inte bara formerna för

förmedlingen. Här krävs ett arkeologiskt självförtroende och en insikt i att även långsamma, fördjupade och problematiserande historier har sina läsare.

Slutligen; bilden av arkeologernas verksamhet måste också förändras. Den helt igenom dominerande bilden av arkeologer som gräver upp historien måste kompletteras. Historieskrivningen sker inte bara i fält, utan som all annan humaniora skapas den vid skrivbordet och genom tankens arbete. Utan reflektioner om vad som är viktigt för människor idag, vilka frågor vi brottas med i samhället och i vilket sammanhang de arkeologiska resultaten kan spela en roll kommer arkeologiska resultat att reduceras till en spännande nyhet som snabbt försvinner ur medvetandet.

För att skapa ett större intresse, och möjlighet för flera att nyttja uppdragsarkeologins resultat rekommenderas Länsstyrelsen bland annat att:

- uppmärksamma inte bara att utgrävningar startar, utan i högre grad sprida grävningarnas resultat. Exempelvis kan det göras när rapporter och andra publikationer släpps.
- i tillägg till genomarbetade rapporter efterfråga kortare texter som forskare och andra intresserade kan använda som en ingång i materien.
- efterfråga att undersökarna explicit relaterar resultaten till etablerade tolkningar och tydliggör i vad mån de ändrar historieskrivningen.
- uppmärksamma och lyfta fram variationer i källmaterialen genom att jämföra dem med generella modeller av samhällsorganisationen och perioden i fråga.
- verka för att länsmuseet fortlöpande synliggör uppdragsarkeologins resultat regionalt.

Referenser

Andersson, Carolina; Lagerlöf, Agneta & Skyllberg, Eva. 2010. Assessing and Measuring. On quality in development-led archaeology. *Current Swedish Archaeology*. Vol. 18. s.11-28.

Apel, Jan. 2001. Några formella konventioner och ett halvdant teknologiskt handlag. *Mellan sten och brons. Uppdragsarkeologi och forskningen kring senneolitikum och bronsålder*. Red. Hans Bolin *et al.* Stockholm & Uppsala. s.53-72.

Artursson, Magnus. 2007. Genom eld och vatten. Ritueella strukturer och gravar på tidig- och mellanneolitiska boplatser i östra Mellansverige. I: Notelid, M. (Red.) 2007. *Att nå den andra sidan. Om begravning och ritual i Uppland*. Volym 2. Arkeologi E4 Uppland – studier. Uppsala. s.201-233.

Aspeborg, Håkan. 2007. Att bryta sig in i en grav. I: Notelid, M. (Red.) 2007. *Att nå den andra sidan. Om begravning och ritual i Uppland*. Volym 2. Arkeologi E4 Uppland – studier. Uppsala. s.335-347.

Back Danielsson, Ing-Marie. 2011. Recension av Maja Hagermans "Försvunnen värld". *Fornvännen*. s.355-356.

Björck, Niclas. 2007a. Stenhus och djurandar. I: *Att nå den andra sidan. Om begravning och ritual i Uppland*. Volym 2. Arkeologi E4 Uppland – studier. Uppsala. s.269-309.

Björck, Niclas 2007b. Uppland under stenålder. Aspekter på kulturhistoria, kosthållning och stenålderns samhällen. I: Hjärthner-Holdar, E; Ranheden, H & Seiler, A. (Red.) *Land och samhälle i förändring. Uppländska bygder i ett långtidsperspektiv*. Volym 4. Arkeologi E4 Uppland – studier. Uppsala. s.229-264.

Björck, Niclas & Hjärthner-Holdar, Eva. 2008. *Mellan hav och skog. Högmossen, en stenåldersmiljö vid en skimrande strand i norra Uppland*. Volym 6. Arkeologi E4 Uppland – studier. Uppsala.

Björck, Niclas & Larsson, Fredrik. 2007. Det neolitiska samhället i östra Mellansverige. I: *Stenåldern i Uppland. Uppdragsarkeologi och eftertanke*. Volym 1. Arkeologi E4 Uppland – studier. Uppsala. s.67-96.

Björck, Niclas & Seiler Anton. 2007. Vendelbygdens utkanter. I: Hjärthner-Holdar, E; Ranheden, H & Seiler, A. (Red.) *Land och samhälle i förändring. Uppländska bygder i ett långtidsperspektiv*. Volym 4. Arkeologi E4 Uppland – studier. Uppsala. s. 465-503.

Bolin, Hans; Kaliff, Anders & Zachrisson, Torun. (Red.) 2001. *Mellan sten och brons. Uppdragsarkeologi och forskningen kring senneolitikum och bronsålder*. Stockholm & Uppsala.

Bradley, Richard. 2005. *Ritual and Domestic Life in Prehistoric Europe*. London & New York. Routledge.

Current Swedish Archaeology. 2005-2012, Vol.13-19.

Duke, Yukiko. 2011. Recension av Maja Hagermans "Försvunnen värld". *Tidningen Vi*. <http://kritik.viwebben.se/2011/04/28/forsvunnen-varld-maja-hagerman/>

Edenmo, Roger. 2008. *Prestigeekonomi under yngre stenåldern. Gåvoutbyten och regionala identiteter i den svenska båtbyxekulturen*. Uppsala. OPIA 43. ??

Engström, Mats & Gruber, Göran. 2011. "But how do you go about it?" *Current Swedish Archaeology*, Vol19. Sid. 203-222.

Eriksson, Thomas. 2009. *Kärl och social gestik. Keramik i norra Mälardalen 1500 BC-400 AD*. AUN 41. Uppsala.

Fagerholm, Dan. 2007. Stora hus från äldre järnålder i Mälardalen. I: Göthberg, H. *Hus och bebyggelse i Uppland. Delar av förhistoriska sammanhang*. Volym 3. Arkeologi E4 Uppland – studier. Uppsala. s.173-194.

Frölund, Per & Wilson, Lars. 1993. Bybildning – Förhistorisk kontinuitet eller medeltida innovation? Exempel från Uppland och Västmanland. I: *Arkeologi i Sverige*, 2. s.139-146.

Gill, Alexander. 2003. *Stenålder i Mälardalen*. Stockholm studies in archaeology 26.

Gill, Alexander. 2008. *Efter den stora berättelsen. Uppdragsarkeologi, kulturmiljövård och förmedling*. Riksantikvarieämbetet. Stockholm.

Guinard, Michel. 2007. Mesolitikum i Uppland. Spåren från de första människorna i Sveriges yngsta landskap. Hjärthner-Holder, Eva; Ranheden, Håkan & Seiler, Anton. (Red.) *Land och samhälle i förändring. Uppländska bygder i ett långtidsperspektiv*. Volym 4. Arkeologi E4 Uppland – studier. Uppsala. s. 189-197.

Göthberg, Hans. 2000. *Bebyggelse i förändring. Uppland från slutet av yngre bronsålder till tidig medeltid*. OPIA 25. Uppsala.

Göthberg, Hans. 2011. Bebyggelseutveckling och bebyggelsestruktur i Uppland under äldre järnålder. *Namn och bygd*. 99. s.115-135.

Göthberg, Hans. (Red.) 2007. *Hus och bebyggelse i Uppland. Delar av förhistoriska sammanhang*. Volym 3. Arkeologi E4 Uppland – studier. Uppsala.

Hagerman, Maja. 2011. *Försvunnen värld. Om den största arkeologiska utgrävningen någonsin i Sverige*. Nordstedts, Stockholm.

Hallgren, Fredrik. 2008. *Identitet i praktik. Lokala, regionala och överregionala sociala sammanhang inom nordlig trättbägarkultur*. Uppsala universitet.

Hallgren, Fredrik & Sundström, Lars. 2007. Tidigneolitisk trättbägarkultur i Uppland. I: Hjärthner-Holder, E; Ranheden, H & Seiler, A. (Red.) *Land och samhälle i förändring. Uppländska bygder i ett långtidsperspektiv*. Volym 4. Arkeologi E4 Uppland – studier. Uppsala. s.199-226.

Harrison, Dick. 2011. Recension av Maja Hagermans "Försvunnen värld". Svenska Dagbladet. http://www.svd.se/kultur/litteratur/tydliggorandedetaljer_6266290.svd

Hennius, Andreas. 2007. En mörk tid i uppländsk ekonomi. I: Hjärthner-Holder, E; Ranheden, H & Seiler, A. (Red.) *Land och samhälle i förändring. Uppländska bygder i ett långtidsperspektiv*. Volym 4. Arkeologi E4 Uppland – studier. Uppsala. s. 597-611.

Herschend, Frands. 2009. *The Early Iron Age in South Scandinavia: Social Order in Settlement and Landscape*. OPIA 46, Uppsala.

Hjärthner-Holder, Eva; Ranheden, Håkan & Seiler, Anton. (Red.) 2007. *Land och samhälle i förändring. Uppländska bygder i ett långtidsperspektiv*. Volym 4. Arkeologi E4 Uppland – studier. Uppsala.

Hjärthner-Holder, Eva; Eriksson, Thomas & Östling, Anna. 2008. *Mellan himmel och jord. Ryssgärdet, en guldkimrande bronsåldersmiljö i centrala Uppland*. Volym 5. Arkeologi E4 Uppland – studier. Uppsala.

Hållans Stenholm, Ann-Mari. 2012. *Fornminnen. Det förflutnas roll i det förkristna och kristna Mälardalen*. Nordic Academic Press.

Karlenby, Leif. 2011. *Stenbärarna. Kult och rituell praktik i skandinavisk bronsålder*. Uppsala universitet. OPIA 55.

Larsson, Åsa M. 2009. *Breaking and Making Bodies and Pots. Material and Ritual Practices in Sweden in the Third Millennium BC*. AUN 40. Uppsala.

Lekberg, Per. 2001. Den enkla skafthålsyxan i Sverige - en ful ankunge i fyndlådan. *Mellan sten och brons. Uppdragsarkeologi och forskningen kring senneolitikum och bronsålder*. Red. Hans Bolin et al. Stockholm & Uppsala. s.32-52.

Lihammer, Anna. 2010. *Arkeologiska upptäckter i Sverige*. Historiska Media, Lund.

Linder, Lars. 2011. Recension av Maja Hagermans "Försvunnen värld". Dagens Nyheter. <http://www.dn.se/dnbok/bokrecensioner/maja-hagerman-forsvunnen-varld-om-den-storsta-arkeologiska-utgravningen-nagonsin>

Ljungkvist, John & Viktor, Helena. 2007. Tidigare forskning. Ett utsnitt ur Upplands förhistoria. I: Notelid, M. (Red.) *Att nå den andra sidan. Om begravning och ritual i Uppland*. Volym 2. Arkeologi E4 Uppland – studier. Uppsala. s.15-25.

Löwenborg, Daniel. 2010. *Excavating the Digital Landscape. GIS analyses of social relations in Central Sweden in the 1st millennium AD*. AUN 42. Uppsala.

Notelid, Michel. (Red.) 2007. *Att nå den andra sidan. Om begravning och ritual i Uppland*. Volym 2. Arkeologi E4 Uppland – studier. Uppsala.

Qviström, Linda. 2007. Från långhus till stuga. Medeltida byggnadslämningar vid E4-undersökningarna. I: Göthberg, H. *Hus och bebyggelse i Uppland. Delar av förhistoriska sammanhang*. Volym 3. Arkeologi E4 Uppland – studier. Uppsala. s.219-231.

Ramqvist, Per H. 2001. Nog med lobotomerade kulturmiljöer. *Sundsvalls tidning*. 2001-11-25. <http://www.st.nu/artiklar/utskrift.php?id=173231> (2008-09-09)

Ros, Jonas. 2007. Den medeltida gården i sommaränge skog. I: Göthberg, H. (red). *Hus och bebyggelse i Uppland. Delar av förhistoriska sammanhang*. Volym 3. Arkeologi E4 Uppland – studier. Uppsala. s.329-341.

Rosborg, Britta; Apel, Jan & Syse, Bent. 2007. Förord. I: *Stenåldern i Uppland. Uppdragsarkeologi och eftertanke*. Volym 1. Arkeologi E4 Uppland – studier. Red. Niklas Stenbäck. Uppsala.

Seiler, Anton. 2007. Bygden som arkeologerna glömde. I: Hjärthner-Holdar, E; Ranheden, H & Seiler, A. (Red.) *Land och samhälle i förändring. Uppländska bygder i ett långtidsperspektiv*. Volym 4. Arkeologi E4 Uppland – studier. Uppsala. s. 505-541.

Stenbäck, Niklas. (Red.) 2007. *Stenåldern i Uppland. Uppdragsarkeologi och eftertanke*. Volym 1. Arkeologi E4 Uppland – studier. Uppsala.

Svensson, Jonas. 2007. Upplands tidiga tjärbränning. I: Hjärthner-Holdar, E; Ranheden, H & Seiler, A. (Red.) *Land och samhälle i förändring. Uppländska bygder i ett långtidsperspektiv*. Volym 4. Arkeologi E4 Uppland – studier. Uppsala. s. 613-641.

Säfvestad, Ulf. 2001. *Vägbyggarna styr inte våra utgrävningar*. 2001-12-13. *Sundsvalls tidning*. <http://www.st.nu/artiklar/utskrift.php?id=177148> (2008-09-09)

Viktor, Helena. 2007. Vägen till andra sidan. Med vagn genom bronsåldern i Mellansverige. I: Notelid, M. (Red.) *Att nå den andra sidan. Om begravning och ritual i Uppland*. Volym 2. Arkeologi E4 Uppland – studier. Uppsala. s.145-172.

Welinder, Stig. 2009. *Sveriges historia*. 13000 f Kr-600 e Kr. Nordstedts.

Wikborg, Jonas. 2007. De levande och de döda. Gravfältens kontinuitet och relation till bebyggelsen. I: Notelid, M. (Red.) *Att nå den andra sidan. Om begravning och ritual i Uppland*. Volym 2. Arkeologi E4 Uppland – studier. Uppsala. s.173-200.

Rapporten visar att det finns ett stort intresse för arkeologiska undersökningar, men att det fortsatt är svårt att nå ut med tolkade resultat till de många olika målgrupperna. Media uppmärksammar att utgrävningar startar, men inte vilka resultat som berättas några år senare. Det konstateras att dagens avhandlingar i allt högre grad använder kunskap från uppdragsarkeologi. Ett problem som lyfts fram är den stora mängden information och att det därför behövs vägledande ingångar till uppdragsarkeologiska material.

Utvärderingen uppmärksammar variationen hos uppdragsarkeologiskt undersökta platser som en kvalitet som kan bidra till en historieskrivning som är komplex och inte bara bekräftar en rätlinjig bild av samhällsutveckling. Det historiska förloppet ser inte likadant ut överallt. Små berättelser, marginaliserade röster eller avvikande materiell kultur kan utmana de stora berättelserna.

MEDDELANDESERIEN 2014

LÄNSSTYRELSEN
UPPSALA LÄN

POSTADRESS 751 86 Uppsala GATUADRESS Hamnesplanaden 3
TEL 010-22 33 000 (vxl) FAX 010-22 33 010
E-POST uppsala@lansstyrelsen.se WEBBPLATS www.lansstyrelsen.se/uppsala